

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ORQALI TALABALARNING KASBIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Tursunova Gulbahor Sharofovna

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti Tikuvchilik sanoatida innovatsion texnologiyalar kafedrası dotsenti, texnika fanlari falsafa doktori (PhD)

1992gulika@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada pedagogik texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi o'rni, pedagogik ta'sir yordamida fanlarni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish va intilishlarini oshirish, pedagogik texnologiyaning asosiy vazifalari, ular vositasida o'quvchilarning kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish, pedagogik texnologiyalarning ko'rinishlari hamda tarkibiy qismlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiya, ta'lim jarayoni, kasbiy ko'nikma, tafakkur, ta'lim texnologiyasi, o'qitish jarayoni

Kirish. Jamiyat taraqqiyotini jadallashtirish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim omillaridan biri – bu samarali innovatsion siyosatni amalga oshirish, ilmiy-texnika taraqqiyoti yutuqlariga asoslangan yangi, ilg'or texnologiyalar, mehnatni tashkil etish va boshqarish yangi shakllari hamda yirik ixtirolar natijalarini joriy qilishdan iboratdir.

Pedagogik texnologiya ilmiy bilimlar tizimi sifatida ta'lim jarayonini optimallashtirishi va ta'minlashi kerak. Ta'lim – bu jamiyatda sodir bo'ladigan ob'yektiv jarayon bo'lib, u rivojlanuvchi xarakterga ega. Tarbiyaning maqsadi esa rivojlanish jarayonida o'z hayotini mustaqil ravishda qurish qobiliyatiga ega bo'lgan shaxsni shakllantirishdir. Pedagogik ta'sir o'quvchini ijtimoiy qadriyatlarga ma'lum munosabatga yo'naltiradi, o'qituvchining o'zaro ta'siri va bola bilan o'zaro munosabatning butun jarayoni zamonaviy madaniyat darajasida va ta'lim maqsadiga muvofiq amalga oshirilishi kerak. Shuning uchun pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismlarini aniqlash uchun bir qator savollarga javob berish kerak:

- 1) pedagogik texnologiya qanday elementlardan iborat;
- 2) ularning zaruriy va yetarli darajada mavjudligi nima;
- 3) ular qanday munosabatda;
- 4) har bir elementning umumiy va xususiy vazifalari nimadan iborat [2].

Boshqacha qilib aytganda, pedagogik ta'sirning asosiy maqsadi o'quvchini o'z hayotidan xabardor sub'yekt pozitsiyasiga o'tkazishdir. Pedagogik ta'sirning ushbu funktsiyalarini amalga oshirish pedagogik texnologiya bilan ta'minlanadi, u o'qituvchining hayot bilan o'zaro munosabatida bolaga ta'sirini ilmiy asoslaydi, uning munosabatini shakllantiradi. Pedagogik texnologiyaning mohiyati o'zaro bog'langan, ichki mantiqqa ega bo'lgan zarur va yetarli elementlar tizimi orqali ochib beriladi.

Adabiyotlarning tahlili. Talabalarning ta'lim yutuqlarini baholash texnologiyasi pedagogik tajribalar doirasida ishlab chiqilgan bo'lib, texnologiyaning maqsadi – nazorat bosqichida o'quvchiga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish tamoyillarini amalga oshirishni ta'minlashda ifodalanadi.

Pedagogik texnologiyaning asosiy vazifalari:

- o'quvchi bilimdan foydalanish ko'nikmalarini qanday egallashini, ya'ni tayyorlashning zamonaviy ta'lim maqsadlariga qanchalik mos kelishini aniqlash;
- o'quvchining o'z harakatlari natijasini mustaqil baholash, o'zini nazorat qilish, o'z xatolarini topish va tuzatish qobiliyatini rivojlantirish;
- o'quvchini muvaffaqiyatga undash, uni maktab nazorati va baholash qo'rquvidan xalos qilish, qulay muhit yaratish, o'quvchilarning psixologik salomatligini saqlash.

Bunday texnologiyalar ta'limning sifat jihatidan yangi bosqichga o'tish imkonini beradi. O'qituvchi dars mavzusi, maqsadlari haqida ma'lumot beradi, bu esa talabalarda kognitiv

qiziqishning paydo bo'lishiga hech qanday hissa qo'shmaydi. Yechimni izlash tayyor bilimlarni taqdim etishga qisqartiriladi, ya'ni ko'pchilik sinf tomonidan materialni tushunishni kafolatlamaydigan materialning tushuntirishlaridan iborat.

Bugungi kunda o'qituvchi o'quvchiga yetkazishga harakat qilayotgan "ob'yektiv bilim" tashuvchisining asosiy vazifasi – o'quvchilarni yangi bilimlarni ochishda tashabbuskorlik va mustaqillik ko'rsatishga undash, bu bilimlarni turli muammoli masalalarni yechishda qo'llash yo'llarini izlashdan iborat. Yechimni topish bosqichida o'qituvchi talabalarni gipotezalarni ilgari surishga va sinab ko'rishga undaydi, ya'ni bilimning "kashfiyotini" ta'minlaydi. Shunday qilib, yangi rivojlanayotgan ta'lim muhitini yaratish muammosini hal qilishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar katta ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi bilan uning an'anaviy usullardan qanday farq qilishini aniqlash muammosi bo'yicha bir nechta fikrlar mavjud:

1. Texnologiya – bu erishish mumkin bo'lgan qattiq kodlangan natijaga ega bo'lgan texnika va bu natijaga erishish uchun mo'ljallangan muayyan vositalar.
2. Texnologiya va metodika ekvivalent tushunchalardir, lekin ikkinchisida talaba va o'qituvchi shaxsiga, ularning o'zaro ta'sir qilish usullariga ko'proq e'tibor beriladi.
3. Metodologiya kengroq tushuncha bo'lib, u bir nechta texnologiyalarni o'z ichiga olishi mumkin. Bunday holda, ko'pincha metodologiya yaxlit pedagogik tizim sifatida qaraladi.
4. Metodika va texnologiya deyarli bir xil.

5. Texnologiya – o'rganishning ma'lum bir usuli bo'lib, unda o'quv funksiyasini amalga oshirish uchun asosiy yukni shaxsning nazorati ostidagi o'quv quroli bajaradi. Bunda o'qituvchi yordamisiz o'qitish vazifasini bajaradigan o'qitish vositalariga etakchi rol beriladi.

O'qituvchi dars bermaydi, balki o'quvchilar faoliyatini rag'batlantirish, tashkil etish va muvofiqlashtirish funksiyalarini bajaradi. Pedagogik nazariya va amaliyotning hozirgi holati ko'rib chiqilgan variantlardan birinchisini eng to'g'ri va to'liq aks ettiradi. Texnologiyaning tarkibi – bu usullar majmui emas, balki pedagogik jarayon tomonlarining ob'yektiv barqaror aloqalariga (qonunlariga) tayanganda mumkin bo'lgan istalgan natijaga olib keladigan faoliyatning belgilangan bosqichlari. Texnologiya inson tarbiyasi jarayonini ilmiy bilish natijasida ta'lim jarayoni qonuniyatlariga asoslanadi. Metodika empirik tajribaga, o'qituvchining mahoratiga asoslanadi, uning badiiyligiga, san'atiga yaqinroqdir. Texnologiya – bu ramka, metodika – bu qobiq, o'qituvchi faoliyatining shakli. Berilgan natijani ta'minlovchi o'quv jarayonini qurishda texnologiyaning vazifasi.

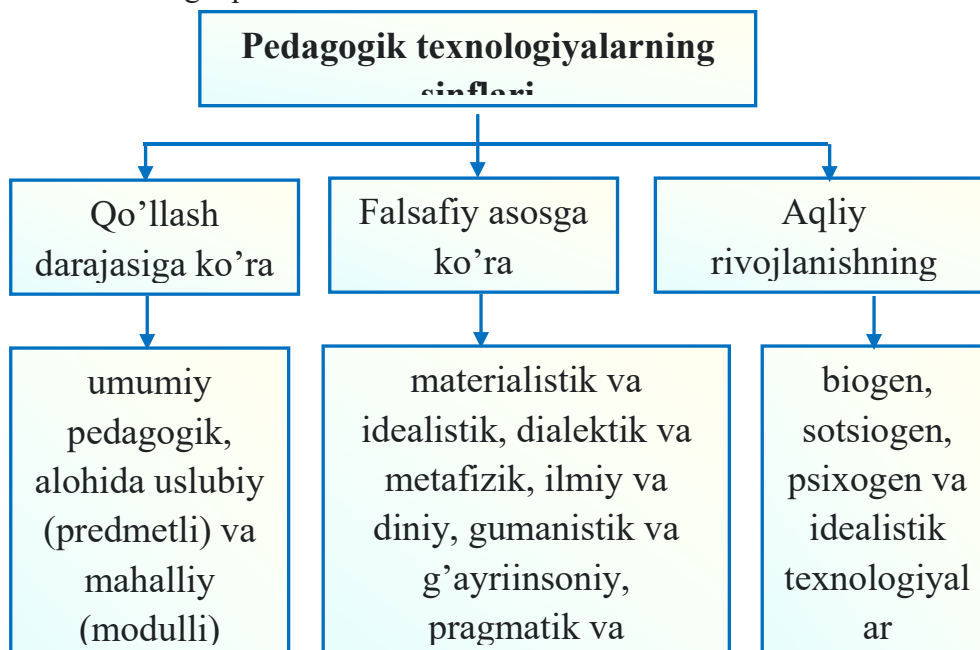
Bu texnologiyaning yana bir muhim funktsiyasini – tajribani uzatish, uni boshqalar tomonidan qo'llashni amalga oshirishga imkon beradi, shuning uchun u dastlab shaxsiy ma'nosini yo'qotishi kerak. Muhim takrorlash darajasidagi pedagogik ta'lim noyob bo'lgan yoki ularni rasmiy takrorlashni talab qiladigan usullarga emas, balki texnologiyalarga asoslanishi kerak.

Tahlil va natijalar. "Pedagogik texnologiya" konsepsiyasining muhim belgisi sifatida ta'limga tizimli yondashish YuNESKO ta'rifida o'z aksini topgan bo'lib, unga ko'ra pedagogik texnologiya o'qitish va o'qitishning butun jarayonini yaratish, qo'llash va belgilashning tizimli usuli bo'lib, ta'lim shakllarini optimallashtirishga qaratilgan texnik va inson resurslari va ularning o'zaro ta'sirini hisobga olishni ifodalaydi [4].

Har qanday pedagogik texnologiya asosiy uslubiy talablarga javob berishi kerak. Kontseptuallik – har bir pedagogik texnologiya ma'lum bir ilmiy konsepsiyaga, jumladan, ta'lim maqsadlariga erishishning falsafiy, psixologik, didaktik va ijtimoiy-pedagogik asoslanishiga yo'naltirilishi kerak. Muvofiqlik – pedagogik texnologiya tizimning barcha xususiyatlariga ega bo'lishi kerak: jarayonning mantiqiyligi, uning barcha qismlarining o'zaro bog'liqligi, yaxlitligi [7]. Boshqarish qobiliyati diagnostik maqsadlarni belgilash, rejalashtirish, o'quv jarayonini loyihalash, bosqichma-bosqich diagnostika, natijalarni tuzatish uchun vositalar va usullarni o'zgartirish imkoniyatini nazarda tutadi. Samaradorlik –

zamonaviy pedagogik texnologiyalar raqobat sharoitida mavjud bo'lib, natijalar jihatidan samarali va xarajatlar bo'yicha optimal bo'lishi, ma'lum bir ta'lim standartiga erishishni kafolatlashi kerak [3].

Qayta ishlab chiqarish pedagogik texnologiyani bir xil turdagi boshqa ta'lim muassasalarida, boshqa fanlar tomonidan qo'llash (takrorlash) imkoniyatini nazarda tutadi. Bugungi kunda ta'lim nazariyasi va amaliyotida ta'lim jarayonining ko'plab variantlari mavjud. Har bir muallif va ijrochi pedagogik jarayonga o'ziga xos, individual yondashuvlarni olib keladi, shu munosabat bilan ular har bir o'ziga xos texnologiya mualliflik huquqi bilan himoyalangan deb aytishadi. Bu fikrga qo'shilish mumkin.

1-rasm. Pedagogik texnologiyalarning sinflanishi

Ko'pgina texnologiyalar o'zlarining maqsadlari, mazmuni, qo'llaniladigan usullari va vositalarida juda ko'p o'xshashliklarga ega va umumiy xususiyatlarga ko'ra ularni bir nechta umumlashtirilgan guruhlariga ajratish mumkin. Aslida, faqat bitta omil, usul, prinsipdan foydalanadigan bunday monotexnologiyalar mavjud emas – pedagogik texnologiya har doim murakkab bo'ladi. Pedagogik texnologiyalarning sinflari qo'llash darajasiga ko'ra umumiy pedagogik, alohida uslubiy (predmetli) va mahalliy (modulli) texnologiyalarga ajratiladi (1-rasm).

Falsafiy asosga ko'ra: materialistik va idealistik, dialektik va metafizik, ilmiy va diniy, gumanistik va g'ayriinsoniy, antroposofik va teosofik, pragmatik va ekzistensial, erkin ta'lim, majburlash va boshqalar. Aqliy rivojlanishning yetakchi omiliga ko'ra: biogen, sotsiogen, psixogen va idealistik texnologiyalar.

Bugungi kunda shaxsiyat biogen, sotsiogen va psixogen omillarning yig'indisi ta'sirining natijasi ekanligi umumiy qabul qilinadi, ammo ma'lum bir texnologiya ulardan birortasini hisobga olishi yoki tayanishi mumkin, uni asosiy deb hisoblashi mumkin [5].

Biz neyrolingvistik dasturlashning kamroq tarqalgan texnologiyalarini va taklif qiluvchi texnologiyalarni ham eslatib o'tishimiz mumkin:

shaxsiy tuzilmalarga e'tibor qaratish orqali: axborot (maktab bilimlarini, fanlar bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirish);

operatsion (aqliy harakatlar usullarini shakllantirish);

hissiy-badiiy va hissiy-axloqiy (estetik va axloqiy munosabatlar sohasini shakllantirish);

o'z-o'zini rivojlantirish texnologiyalari (shaxsning o'zini o'zi boshqarish mexanizmlarini shakllantirish);

evristik (ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish) va amaliy (samarali-amaliy sohani shakllantirish).

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda mazmun va tuzilish xususiyatiga ko'ra texnologiyalar quyidagilarga ajratiladi: o'qitish va tarbiyalash, dunyoviy va diniy, umumiy ta'lim va kasbiy yo'naltirilgan, gumanitar va texnokratik, turli sanoat, xususiy mavzu, shuningdek monotexnologiyalar, kompleks (politeknologiyalar), kirib boradigan texnologiyalar. Monotexnologiyalarda butun o'quv jarayoni har qanday ustuvor, ustun g'oya, tamoyil, konsepsiyaga asoslanadi, murakkablarida u turli xil monotexnologiyalar elementlaridan birlashtiriladi. Kognitiv faoliyatni tashkil etish va boshqarish turiga ko'ra, V.P.Bespalko pedagogik tizimlarning (texnologiyalarning) quyidagi tasnifini taklif qildi [4]:

o'qituvchining talaba (boshqaruv) bilan o'zaro munosabati ochiq (talabalarning nazoratsiz va tuzatib bo'lmaydigan faoliyati),

siklik (nazorat, o'z-o'zini nazorat qilish va o'zaro nazorat bilan), tarqoq (frontal) yoki yo'naltirilgan (individual) va nihoyat, qo'lda bo'lishi mumkin. (og'zaki) yoki avtomatlashtirilgan (o'quv qurollari yordamida).

Ushbu xususiyatlarning kombinatsiyasi quyidagi texnologiyalar turlarini belgilaydi:

- klassik ma'ruza asosidagi o'qitish (nazorat - ochiq, tarqoq, qo'lda);
- audiovizual texnik vositalar yordamida o'qitish (ochiq, tarqoq, avtomatlashtirilgan);
- "maslahatchi" tizimi (ochiq, yo'naltirilgan, qo'llanma);
- darslik yordamida o'rganish (ochiq, yo'naltirilgan, avtomatlashtirilgan) –

mustaqil ish;

- "kichik guruhlar" tizimi (siklik, tarqoq, qo'llanma) – o'qitishning guruhli, tabaqalashtirilgan usullari;
- kompyuterni o'qitish (siklik, tarqoq, avtomatlashtirilgan);
- "repetitor" tizimi (siklik, yo'naltirilgan, qo'llanma) – individual o'qitish;
- oldindan dasturlashtirilgan dastur mavjud bo'lgan "dasturlashtirilgan o'rganish" (siklik, boshqariladigan, avtomatlashtirilgan).

O'qitish usuli, shakli, vositalari ko'plab mavjud texnologiyalarning nomlarini aniqlaydi: dogmatik, reproduktiv, tushuntirish va illyustrativ, dasturlashtirilgan ta'lim, muammoli ta'lim, rivojlantiruvchi ta'lim, o'z-o'zini rivojlantiruvchi ta'lim, dialogik, kommunikativ, o'yin, ijodiy va boshqalar.

Xulosa. Ta'lim jarayonini kontseptual asosda qurishni o'z ichiga olgan texnologiya. Kontseptual asos quyidagilarni nazarda tutadi: yagona asosni izolyatsiya qilish, kursning kesishgan g'oyalarini ajratib olish, fanlararo g'oyalarni ajratib ko'rsatish. O'quv jarayonini katta blokli asosda qurishni o'z ichiga olgan texnologiya. Ushbu texnologiya o'rganishni izchil qurishga qaratilgan texnologiyalarga muqobildir.

Pedagogik texnologiya va ta'lim texnologiyasi ko'pincha sinonim sifatida ishlatiladi, chunki "ta'lim" atamasining zamonaviy talqini shaxsiyatni tarbiyalashni ham o'z ichiga oladi, unga ma'lum bir qiyofani beradi. Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda shuni ta'kidlash kerakki, umumiy ma'noda pedagogik jarayonni texnologiyalashtirish uning rivojlanish tendensiyasi bo'lib, u o'quv jarayoni samaradorligini oshirishga qaratilgan, o'quvchilarning rejalashtirilgan ta'lim natijalariga erishishini kafolatlaydi. O'qitish texnologiyasi o'rganish nazariyasi va uni amaliy amalga oshirish o'rtasidagi bog'lovchiga o'xshaydi. Nazariyadan o'quv jarayonida foydalanish uchun ilmiy bilimlarni texnologiyalashtirish, pedagogik muammolarni hal qilish vositasiga aylantirish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. 2017 yil 27 iyuldagi “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3151-sonli qarori.
2. Йенш Е.Р. Zur Eidetik und Integration Typologie, 1941. Философский энциклопедический словарь ред.-сост. Е.Ф. Губский и др, 2003. – С.128.
3. Лихачев Б.Т. Философия воспитания. – М.: Прометей, 1995. – С. 282.
4. Назаров Қ.Н., Тўйчиев Б.Т., Хайдаров Х., Ўтамуродов А., Тўхтаров И., Тўраев Ш. Ижтимоий фалсафа. Ўқув қўлланма. Тошкент, 2008. – 235 б.
5. Pedagogik texnologiya turlari va dars modullari. Copyright©2022. O‘qituvchilar uchun turli xil qiziqarli ma'lumotlar.
6. Тухтаева З.Ш., Ибрагимова И.З. Роль и сущность системного подхода в профессиональном образовании. Молодой ученый. - №11. 2016. – С. 840-843.
7. Афанасьева И.В. Вопросы интеграции науки и образования. Таълим технологиялари. – № 4. Тошкент, 2007. – С. 24-25.